

ՄԱՐԹԱ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ

«Ռուս-հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության միջպետական կրթական կազմակերպության ռեկտորի կազմակերպչական հարցերով խորհրդական, քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի դասախոս, ՀՀ ՆԳՆ կենսաթոշակառու, ոստիկանության փոխգնդապետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԵՐԵՎԱՅԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ ԽՆԱՄՔԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԿԱՄ ՈՉ ՊԱՏՇԱԾ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ՏԱՐԲԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ընտանիքի և երեխայի շահերի կենսագործման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը՝ դրանց քրեաիրավական պաշտպանությունն է: Հարկ է նշել, որ աշխարհի բազմաթիվ պետությունների քրեական օրենսգրքերում առկա են կոնկրետ քրեաիրավական նորմեր, որոնք միտված են այդ շահերի պաշտպանությանը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար: Սույն հոդվածում ներկայացված է քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ տարրերի բնութագիրը, դրանց ուսումնասիրության վերաբերյալ եզրահանգումներն ու օրենսդրական առաջարկությունները:

Հիմնաբառեր - երեխա, դաստիարակություն, խնամք, ծնող, պարտականություն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ:

Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշը դիտավորությունն է կամ անզգուշությունը: Բոլոր հանցակազմերում դիտավորությունը կամ անզգուշությունը նկարագրվում են, կամ դիտավորության առկայությունը ենթադրվում է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում տրվում է դիտավորության ընդհանուր բնութագիրը և ամրագրվում է այն դրույթը, որ դիտավորության առկայության համար անհարաժեշտ է, որ անձը գիտակցի իր արարքի փաստական հանգամանքները, ընդ որում՝ այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են: Սա շատ կարևոր է դիտավորությամբ կատարվող հանցագործությունների ճիշտ որակման համար: Բանն այն է, որ հանցակազմի հատկանիշ կարող են լինել բազմաթիվ օբյեկտիվ հանգամանքներ՝ հանցագործության եղանակը, տեղը, ժամանակը, հանցագործության առարկան, հետևանքները: Եթե նշված փաստական հանգամանքները հանցակազմի հատկանիշ են, ապա դրանք կարող են մեղսագրվել անձին միայն այն դեպքում, երբ նա գիտակցել է դրանց առկայությունը: Հակառակ դեպքում արարքը չի կարող որակվել այն հոդվածով, որով նախատեսված է տվյալ հանցակազմը: Եթե անձը չի գիտակցել իր

արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք օրենքով նախատեսված են որպես տվյալ հանցակազմի հատկանիշ, ապա արարքը կարող է որակվել մեկ այլ հոդվածով կամ հոդվածի մեկ այլ մասով, որում նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները նրա արարքում առկա են և նա գիտակցել է դրանք, կամ կարող է պատասխանատվության ենթարկվել անզգուշությամբ հանցանք կատարելու համար, եթե դրա համար օրենքով պատասխանատվություն է նախատեսված, կամ ընդհանրապես կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Կարևոր է փաստել նաև, որ արարքի հակաիրավականության գիտակցումը կամ դա գիտակցելու կարողությունը չի մտնում դիտավորության բովանդակության մեջ. այն կազմում է մեղքի բովանդակությունը:

Ուսումնասիրելով երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու սուբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ տարբեր հեղինակների դատողությունները, պետք է նշել, որ հեղինակների մեծամասնության կարծիքով այն կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Ընդ որում հեղինակների մի մասը պնդում է, որ քննարկվող հանցագործությունը կարող է կատարվել անուղղակի դիտավորությամբ: Այսպես, Ա.Ն.Իգնատովը նշում է, որ ուղղակի դիտավորության դեպքում սուբյեկտը ոչ միայն գիտակցում է, որ չի կատարում կամ ոչ պատ-

շաճ է կատարում երեխային դաստիարակելու և խնամելու պարտականությունը, այլ նաև կարող է երեխայի նկատմամբ դաժան վերաբերմունք դրսևորել: Անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը, գիտակցելով, որ չի կատարում կամ ոչ պատշաճ է կատարում երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը, պատշաճ հսկողություն և խնամք չի իրականացնում, անպատասխանատու և անփույթ է վերաբերվում իր ծնողական պարտականություններին, սակայն այդ հանգամանքին անտարբեր մոտեցում է ցուցաբերում⁴:

Մյուս հեղինակների կարծիքով, երեխայի առողջության համար վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ վերաբերմունքը կարող է նաև անզգուշությամբ դրսևորվել:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցանքի սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ: Սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ հանցանքում պարտադիր պետք է առկա լինի կամ դիտավորությունը, կամ անզգուշությունը:

Երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելու հանցակազմը նյութական է, նման պայմաններում հաշվի առնելով, որ օրենքը հանցագործության ավարտը կապում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ, ապա հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե այդ հետևանքների առաջացումն անձի նպատակն է եղել կամ նպատակին հասնելու միջոց, կամ նա նախատեսել է դրանց առաջացման անխուսափելիությունը: Եթե օրենքը հանցագործության ավարտը կապում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ, ապա հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե այդ հետևանքների առաջացումն անձի նպատակը չի եղել, սակայն նա նախատեսել է դրանց առաջացման իրական հնարավորությունը, և նրա համար միևնույն է եղել՝ դրանք կառաջանան, թե ոչ:

Պետք է նշել, որ քննարկվող հանցագործության դեպքում հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ են համարվում վտանգավոր հետևանքները, ուստի հանցավորի գիտակցական և կամային վերաբերմունքը դրսևորվում է նաև դրանց նկատմամբ: Պահպանելով որդեգրված տրամաբանությունը՝ քրեական նոր օրենսգիրքը նյութական հանցակազմով հանցագործության ժամանակ դրսևորվող ուղղակի դիտավորությունը բնորոշում է «նպատակ» հասկացությամբ:

Ուղղակի դիտավորությունն այս հանցագործություններում կարող է դրսևորվել երեք ձևով՝

ա) վտանգավոր հետևանքներն անձի նպատակն են,

բ) վտանգավոր հետևանքները նպատակին հասնելու միջոց են,

գ) անձը նախատեսել է վտանգավոր հետևանքների առաջացման անխուսափելիությունը:

Առաջին երկու դրսևորումների կապակցությամբ օրենքը հատուկ չի շեշտում հետևանքները նախատեսելու մասին, քանի որ նպատակի մասին նշումն արդեն իսկ բավարար է հավաստելու, որ դրանք նախատեսվում են անձի կողմից:

Կարծում ենք, քննարկվող հանցակազմի բնույթը ենթադրում է հանցավորի կողմից երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու սոցիալական նշանակությունը, ավելին՝ գիտակցում է, որ իր գործողությամբ կամ անգործությամբ էական վնաս է պատճառում երեխային, վատթարացնում երեխայի առողջությունը, կամ այն կարող է վերածվել դաժան վերաբերմունքի, կամ անզգուշությամբ առաջացնել երեխայի մահ կամ առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնասի պատճառում կամ այլ ծանր հետևանք:

Ինչ վերաբերում է տվյալ դեպքում անուղղակի դիտավորության դրսևորմանը, ապա, ի տարբերություն ուղղակի դիտավորության, անուղղակի դիտավորության դեպքում վտանգավոր հետևանքները անձի ոչ նպատակն են, ոչ նպատակին հասնելու միջոց են, ոչ էլ անխուսափելի են:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 2-րդ մասի 1-ին կետի ձևակերպումը նախատեսում է ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորություն, իսկ 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը նախատեսում է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու արդյունքում անզգուշությամբ երեխայի մահ կամ առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնասի պատճառում կամ այլ ծանր հետևանքի առաջացումը:

Անուղղակի դիտավորությունը բնորոշելիս օրենքը հստակ նշում է այդ դեպքում վտանգավոր հետևանքների առաջացման իրական հնարավորությունը նախատեսելու մասին: Սրանով անուղղակի դիտավորությունը տարբերվում է հանցավոր ինքնավստահությունից: Հանցավոր ինքնավստահության բնորոշման մեջ նույնպես նշվում է վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու հնարավորության մասին, սակայն առանց «իրական» բառն օգտագործելու: Բանն այն է, որ անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը գիտակցում է, որ եթե վտանգավոր հետևանքներն առաջանան, ապա դրա պատճառը կոնկրետ իր արարքն է լինելու, իսկ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը նախատեսում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման ոչ թե իրական, այլ վերացական հնարավորությունը, այսինքն՝ անձը գիտակցում է, որ իր

www.aradaradutyunjournal.com

արարքի նման արարքներից վտանգավոր հետևանքներ կարող են առաջանալ, սակայն կոնկրետ իր արարքից տվյալ իրադրությունում դրանք չեն առաջանալու: Անուղղակի դիտավորության որոշ դեպքերում անձը կարող է հույս ունենալ, որ իր արարքից վտանգավոր հետևանքներ չեն առաջանա, սակայն հույսը դնում է պատահականության վրա:

Այսպիսով, մեր դիտարկմամբ երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու հանցավորը գիտակցում է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը կատարելու իրավական պարտականությունը, սակայն չի ցանկանում կատարել այն, դրանով իսկ վնաս պատճառելով երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի իրավունքը պաշտպանող հասարակական հարաբերություններին:

Հանցագործության շարժառիթը, նպատակը և հույզերը, բնութագրելով անձի մոտ հանցագործության հետ կապված և դրան ուղեկցող հոգեբանական գործընթացը՝ հանդիսանում են հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակտորներ, որոնք որոշակի իրավաբանական նշանակություն ունեն:

Հաճախ իրավապահ մարմինները և մասնավորապես՝ դատարանը արժանի ուշադրություն չեն դարձնում հանցագործության իրական շարժառիթների և նպատակների բացահայտմանը: Մինչդեռ դա շատ կարևոր է ոչ միայն հանցագործությունները ճիշտ որակելու, այլև քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման համար:

Հանցագործությունների շարժառիթների ճիշտ բացահայտումը, դրանց ճիշտ գնահատումը կարևոր նշանակություն ունեն ոչ միայն հանցագործությունների որակման, քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման, այլև դատապարտյալին ուղղելու, նրա նկատմամբ ուղղիչ աշխատանքային մեթոդների ճիշտ մեթոդներ ու եղանակներ ընտրելու համար:

Հանցագործության նպատակը և հանրորեն վտանգավոր հետևանքները կարող են հարաբերակցվել հետևյալ ձևերով.

- Հանրորեն վտանգավոր հետևանքները արարքի նպատակն են: Այսպիսի իրավիճակը բնութագրական է ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող հանցանքներին:

- Հանրորեն վտանգավոր հետևանքները վերջնական նպատակին հասնելու միջոց են, միջանկյալ նպատակ: Այս իրավիճակը նույնպես բնութագրական է ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող հանցանքներին:

- Հանրորեն վտանգավոր հետևանքները ոչ արարքի նպատակն են, ոչ էլ վերջնական նպատակին հասնելու միջոց, բայց անխուսափելի են: Սա նույնպես բնութագրական է ուղղակի դիտավորությամբ:

• Հանրորեն վտանգավոր հետևանքները ոչ արարքի նպատակն են, ոչ էլ վերջնական նպատակին հասնելու միջոց և անխուսափելի չեն: Այսպիսի իրավիճակը, նշված հանգամանքների նկատմամբ անձի դրսևորած գիտակցական և կամային վերաբերմունքի առանձնահատկությունների հետ կապված, բնութագրական է ուղղակի դիտավորությանը կամ անզգուշությանը:

Անձի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով որակելու համար, հանցագործության շարժառիթի և նպատակի որոշումը որևէ նշանակություն չունի, սակայն գործի հանգամանքների լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ ուսումնասիրության, ինչպես նաև արդարացի պատժի նշանակման համար դրանց սահմանումը անհրաժեշտ է: Բացի այդ, առանձին հետազոտողներ նշում են, որ «մարդու գիտակցային դիտավորյալ գործողությունը չի կարող չունենալ շարժառիթ»:

Հեղինակի ծառայողական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս գալ այն եզրահանգման, որ ծնողների և նրանց փոխարինող անձանց կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի կատարումը պայմանավորված է հետևյալ շարժառիթներով՝

1. Դաստիարակելու մեթոդ,
2. Անչափահասի նկատմամբ հակակրանքը, անչափահասին ֆիզիկական և հոգեկան տառապանք պատճառելու ցանկությունը:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա է մեղսունակ ֆիզիկական անձը, որի 16 տարին լրացած է եղել հանցանքը կատարելու պահին, ինչպես նաև իրավաբանական անձը:

Հանցագործության հատուկ սուբյեկտը հանցանք կատարած այն անձն է, որը, բացի ընդհանուր սուբյեկտի հատկանիշներից, օժտված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով սահմանված լրացուցիչ հատկանիշներով, որոնք հիմք են տալիս նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված համապատասխան հանցագործության համար:

Նորմի դիսպոզիցիայում հատուկ սուբյեկտի հատկանիշների մատնանշումը նշանակում է, որ հասարակությանը վնաս պատճառած ցանկացած ֆիզիկական, մեղսունակ, օրենքում նշված տարիքը լրացած անձ չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել:

Քրեական օրենքը երբեմն սահմանափակում է այն անձանց շրջանակը, որոնք կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել սուբյեկտի առանձնահատուկ, որոշակի հատկանիշների

մատնանշմամբ:

Նորմի դիսպոզիցիայում հատուկ սուբյեկտի հատկանիշների ընդգրկումը սահմանափակում է քրեական պատասխանատվության հնարավորությունը հանցագործության ընդհանուր սուբյեկտի հատկանիշներով, քանի որ դրանց կատարման համար քրեական պատասխանատվությունը վրա է հասնում այն դեպքում, երբ սուբյեկտը օժտված է հատուկ հատկություններով: Եվ սա ամենևին չի նշանակում, որ հատուկ հատկությունների առկայությունը կապված է քրեական պատասխանատվության խստացման հետ:

Հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները իրենց բովանդակությամբ տարաբնույթ են: ՀՀ քրեական օրենսգրքում բազմաթիվ են հատուկ սուբյեկտով հանցակազմերը:

Հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները կարող են վերաբերվել հանցագործի անձի տարբեր բնութագրերին՝ քաղաքացիությանը, տարիքին, զբաղեցրած պաշտոնին, մասնագիտությանը, ազգակցական կապին, տուժողի և հանցագործի միջև եղած կապի բնույթին և այլն:

Սուբյեկտի ընդհանուր հատկանիշները չեն նշվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի նորմերի դիսպոզիցիայում, դրանք օրենսդիրի կողմից դուրս են բերված Ընդհանուր մաս որպես ընդհանուր սկզբունքային դրույթներ: Ի տարբերություն նախկին քրեական օրենսդրության, որտեղ Ընդհանուր մասում բացակայում էր հատուկ սուբյեկտի հատկացության սահմանումը, գործող օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով սահմանված է թե հատուկ սուբյեկտի սահմանումը, թե հատուկ սուբյեկտի կողմից կատարված հանցանքի որակման առանձնահատկությունները:

Հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները՝ տվյալ հանցագործության սուբյեկտի կոնկրետ առանձնահատկություններն են, որոնք դուրս են գալիս այլ հանցագործությունների սուբյեկտներին ներկայացվող ընդհանուր պահանջների շրջանակներից դուրս: Դրանք բնութագրում են սուբյեկտի հատկությունների տարաբնույթ շրջանակ:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նորամուծությունն այն է, որ կարգավորվել է հանցագործության հատուկ սուբյեկտի հարցը: Նշվել է հատուկ սուբյեկտի հատկացությունը: Օրենքում հատուկ սուբյեկտը բնորոշվել է հետևյալ կերպ. հանցագործության հատուկ սուբյեկտը հանցանք կատարած այն անձն է, որը, բացի ընդհանուր սուբյեկտի հատկանիշներից, օժտված է քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով սահմանված լրացուցիչ հատկանիշներով, որոնք հիմք են տալիս նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված համապատասխան հանցագործության համար:

Հանցագործությունների որակման համար հատուկ սուբյեկտի հատկանիշների սահմանումը անհրաժեշտ է նույնքան, ինչքան հանցագործության ընդհանուր սուբյեկտի հատկանիշների սահմանումը: Միայն բոլոր հատկանիշների սահմանումը թույլ է տալիս որոշել ընդունակ է արդյոք անձը հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարման համար ենթարկվել քրեական պատասխանատվության, թե ոչ:

Հատուկ սուբյեկտը կարող է հանդես գալ որպես որակյալ հատկանիշ, որը կազմում է ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքներով հանցակազմը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտը՝ հատուկ է, մասնավորապես՝

- ծնողը (խորթ ծնող, որդեգրող, խնամատար ծնող) կամ
- այլ օրինական ներկայացուցիչը, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը կամ
- անձը, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը (խնամակալ):

Պետք է նշել, որ նախկին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածը որպես սուբյեկտ նախատեսում էր նաև մանկավարժին, ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողներին: Ներկայումս կատարված փոփոխություններով հիշյալ անձինք փոխարինվել են այլ օրինական ներկայացուցիչներով:

Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 30-րդ կետի՝ օրինական ներկայացուցիչ են է համարվում անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի ծնողը, որդեգրողը, խնամակալը կամ հոգաբարձուն, իր իրավասության սահմաններում՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի աշխատակիցը, մահացած մեղադրյալի կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած և մահացած անձի մերձավոր ազգականը, ինչպես նաև տուժող կամ գույքային պատասխանող իրավաբանական անձի ղեկավարը:

Արձանագրենք, որ ՀՀ-ում օրինական ներկայացուցիչների ինստիտուտը սահմանող իրավական ակտերը կատարելագործման անհրաժեշտություն ունեն: Նշենք, որ ՀՀ գործող օրենսդրությունում՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում, ՀՀ քրեական օրենսգրքում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կամ որևէ այլ իրավական ակտում տրված չէ այլ օրինական ներկայացուցչի սահմանումը, նշված անձանց սպառիչ ցանկը: Օրինակ, Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթների համաձայն որպես կասկածյալների, մեղադրյալների, տուժողների օրինա-

կան ներկայացուցիչներ կարող են ներգրավվել ծնողները (որդեգրողները), իսկ վերջիններիս բացակայության դեպքում՝ խնամակալները կամ հոգաբարձուները, ընտանիքի մյուս չափահաս անդամները կամ ազգականներից որևէ մեկը, ինչպես նաև խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, կամ այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, որոնց խնամքին է հանձնված անչափահասը : Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 12-րդ կետի համաձայն՝ օրինական ներկայացուցիչներ կարող են լինել անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի կամ տուժողի ծնողները, որդեգրողները, խնամակալները կամ հոգաբարձուները, այն կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, որոնց խնամքին է հանձնված անչափահասը : Այսպես, ՌԴ քր. դատ. օր-ը և սահմանում է օրինական ներկայացուցիչների սպառիչ ցանկը:

Արձանագրենք երկու էական տարբերություն չէ քր. դատ. օր-ի և Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի միջև: Առաջինը, որպես օրինական ներկայացուցիչներ կարող են ներգրավվել ընտանիքի մյուս չափահաս անդամները, երկրորդը՝ չափահաս ազգականներից որևէ մեկը: Այս դրույթը էապես ընդլայնում է օրինական ներկայացուցիչների հնարավոր շրջանակը և վարույթ իրականացնող մարմնին անչափահաս իրավախախտի կամ տուժողի համար օրինական ներկայացուցչի ընտրության հնարավորություններ տալիս: Երբեմն հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները չէ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի կոնկրետ նորմում չեն նշվում, սակայն դրանք կարելի է սահմանել իրավական ակտերի սխտեմատիկ, տրամաբանական մեկնաբանության արդյունքում: Այսպես՝

- չէ ընտանեկան օրենսգրքի 55-րդ հոդվածը սահմանում է այն, որ խորթ ծնողները իրավունք ունեն և պարտավոր են դաստիարակել և խնամել իրենց ամուսնու՝ նախկին ամուսնությունից ծնված և իրենց հետ համատեղ ապրող երեխաներին (խորթ երեխաներին):

- չէ ընտանեկան օրենսգրքի 111-րդ հոդվածը սահմանում է այն, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքը և դաստիարակությունը կազմակերպվում են որդեգրման կամ խնամակալության (հոգաբարձության) միջոցով կամ խնամատար ընտանիքում, իսկ նման հնարավորության բացակայության դեպքում՝ դաստիարակչական, բժշկական հաստատությունում, բնակչության սոցիալական պաշտպանության կազմակերպություններում կամ բնակչության կամ երեխայի սոցիալական պաշտպանության նպատակ հետապնդող այլ կազմակերպություններում:

- չէ ընտանեկան օրենսգրքի 111-րդ հոդվածը սահմանում է այն, որ խնամատարությունը կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երե-

խայի խնամքի և դաստիարակության ժամանակավոր կազմակերպումն է այլ ընտանեկան միջավայրում իրավասու մարմինների կողմից ընտրված, հաշվառված, վերապատրաստված, որակավորված անձի միջոցով մինչև երեխայի ընտանիքում խնամատարության կիրառման հիմք հանդիսացած իրավիճակի վերացումը: Այն անձը, որը խնամքի և դաստիարակության պարտավորություն է ստանձնել կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխայի նկատմամբ, համարվում է խնամատար ծնող: Այն երեխան, որի խնամքը և դաստիարակությունը կազմակերպվում են խնամատար ընտանիքում, համարվում է հոգեզավակ, իսկ խնամատար ծնողից և հոգեզավակից կազմված ընտանիքը՝ խնամատար ընտանիք:

Գործնականում կարող են որոշակի խնդիրներ առաջանալ այն դեպքերում, երբ սուբյեկտը, համատեղ բնակվելով երեխայի հետ, հանդիսանալով նրա կենսաբանական հայրը, չունի իրավաբանական փաստի օրենքով սահմանված կարգով գրանցում, չի կատարում երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը կամ ոչ պատշաճ է դրանք կատարում: Նմանատիպ իրավիճակները հիմնականում պայմանավորված են այն հանգամանքով, որ երեխայի ծնողները հաճախ փոխադարձ համաձայնությամբ չեն գրանցում երեխայի հայրության ճանաչման փաստը, նպատակ ունենալով օգտվել պետության կողմից տրամադրվող սոցիալական ծրագրերից, իսկ պետությունից ստացվող դրամական միջոցները ոչ միշտ են նպատակային օգտագործվում, քանի որ նման իրավիճակները առկա են այնպիսի ընտանիքներում, որտեղ հայրերը հիմնականում տառապում են ակտիվությունից, թունամոլությամբ և այլն: Այս դեպքերում միանշանակ իրավաբանորեն որպես հայր չգրանցված, բայց կենսաբանական հոր նկատմամբ գործում են չէ ընտանեկան օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի դրույթները, այսինքն՝ վերջինս դիտարկվում է որպես խորթ ծնող և հավասարապես կրում է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը: Օրինակ, ի տարբերություն չէ-ի, ՌԴ ընտանեկան օրենսգրքում բացակայում են խորթ ծնողների ընտանիքում ապրող երեխաների նկատմամբ դաստիարակելու պարտականությունների կատարման պահանջները, ուստի նման դեպքերում հիշյալ անձանց չի կարող մեղսագրվել ՌԴ քրեական օրենսգրքի 156-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի կատարումը:

Չէ-ում բավականին նոր է խնամատարության ինստիտուտը: Խնամատար ընտանիք ծրագրի հիմնական նպատակը առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին հաստատություններից ընտանիք վերադարձնելն է և նրանց խնամքն ընտանիքում ապահովելն է: Խնամատար ընտանիքի ինստիտուտի ներդրման առաջին փորձերն արվել

են դեռևս 1999թ, երբ Ֆրանսիայի Քրեթեյ քաղաքի քաղաքապետարանի և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության միջև կնքվել էր համագործակցության համաձայնագիր, որի շրջանակներում ՀՀ մանկատներում խնամվող 9 երեխաների խնամքը կազմակերպվել էր ընտանիքներում, ովքեր ամսական գումար էին ստանում երեխաների խնամքը իրականացնելու համար: Սակայն դասական իմաստով դա խնամատարություն չէր, քանի որ չկար իրավական դաշտ, որը կկարգավորեր պետության, խնամատար ծնողների և երեխաների միջև իրավահարաբերությունները:

ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամը Հայաստանում սկսեց խնամատար ընտանիքի փորձական ծրագիրը, որը հիմնված էր միջազգային փորձի վրա և նպատակ ուներ Հայաստանում զարգացնել երեխաների այլընտրանքային խնամքի կազմակերպման լավագույն ձևերից մեկը: Խնամատարության ինստիտուտի ներդրումը հետապնդում էր հետևյալ նպատակները.

- ապահովել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով և այլ իրավական ակտերով նախատեսված իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանություն

- երեխաների խնամքի ու պաշտպանության հաստատություններում գտնվող այն երեխաների խնամքի ու դաստիարակության կազմակերպման այլ ընտրանքային ձև, ովքեր չունեն կենսաբանական (հարազատ) ընտանիք կամ տարբեր պատճառներով հնարավոր չէ նրանց վերադարձնել ընտանիք, կամ անհնար է ապահովել ազգականների ընտանիքներում նրանց խնամքի կազմակերպումը:

Ուշագրավ է այն, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքը սահմանում է այն, որ երեխայի ծնողն իրավունք ունի մասնակցելու իր երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը խնամատար ընտանիքում կազմակերպելու գործընթացին, եթե դա չի հակասում երեխայի շահերին: Երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը խնամատար ընտանիքում կազմակերպելու դեպքում երեխայի ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են կապ պահպանել երեխայի հետ, եթե նրանք դատական կարգով չեն գրկվել ծնողական իրավունքներից, և եթե այդ կապի պահպանումը բխում է երեխայի շահերից:

Նման պայմաններում գործնականում ևս կարող են բարդություններ առաջանալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածը կիրառելիս, մասնավորապես՝ երեխայի դաստիարակությունն ու խնամքը հանձնելով խնամատար ընտանիքին օրենսդիր մարմինը վերջինիս օժտում է ծնողի պարտականություններով, միաժամանակ նախատեսելով կենսաբանական ծնողի մասնակցությունը երեխայի դաստիարակության գործընթացին:

Կարծում ենք, խնամատար ծնողի կողմից

խնամատարության պայմանագրով, որով սահմանվում են երեխայի խնամքի, դաստիարակության և կրթության պայմանները, կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունը, ինչպես նաև այդ պայմանագրի ժամկետի երկարաձգման, դադարման հիմքերն ու հետևանքները, ստանձնած երեխային դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում քննարկվող հոդվածով քրեական պատասխանատվության է ենթակա խնամատար ծնողը:

Այլ օրինական ներկայացուցիչների թվին, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը, պատկանում է նաև խնամակալը, որն ի տարբերություն խնամատար ծնողի երեխայի դաստիարակությունն իրականացնում է այնհատույց: Նշենք, որ խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանվում է այն երեխաների նկատմամբ, ովքեր մնացել են առանց ծնողական խնամքի՝ նրանց պահելու, դաստիարակելու և կրթություն տալու, ինչպես նաև նրանց իրավունքները և շահերը պաշտպանելու նպատակներով: Խնամակալությունը սահմանվում է համայնքի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշմամբ:

Խնդրահարույց են նաև այն դեպքերը, երբ երեխաների փաստացի դաստիարակությունն ու խնամքը ժամանակավորապես իրականացնում են հարազատները՝ տատիկներն ու պապիկները, ավագ քույրերն ու եղբայրները, ծնողների քույրերն ու եղբայրները առանց խնամակալության ձևակերպման և անկախ այն հանգամանքից, որ վերջիններիս վրա օրենսդրական մակարդակով երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը դրված չեն: Ընտանեկան իրավունքի գիտությունում նման անձանց դասում են փաստացի դաստիարակողների շարքին¹²:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի ձևակերպումից ակնհայտ է, որ թվարկված անձինք չեն կարող հանդես գալ որպես քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտներ, վերջիններիս կողմից երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություններն օրենքով ամրագրված չլինելու հիմնավորմամբ: Այստեղից ետևում է, որ փաստացի դաստիարակողի իրավական անորոշակիությունը գրեթե անհնարին է դարձնում նման ընտանիքներում երեխայի դաստիարակության պարտականությունների կատարման նկատմամբ հսկողությունը: Սույն աշխատանքի երրորդ գլխում մանրամասն կքննարկվեն իրավասու պետական մարմինների կողմից օրենքով նախատեսված մշտադիտարկման իրականացման վերաբերյալ մեր նկատառումները, որոնց մեխանիզմները թերի են և կատարելագործման կարիք ունեն:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, առաջարկում

ենք երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու սուբյեկտների ցանկը ընդլայնել, ամրագրելով փաստացի դաստիարակողին որպես քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտ:

Այսպիսով, երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու սուբյեկտ է հանդիսանում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված, մեղավորությամբ կատարված արարք կատարող ծնողը, այլ օրինական ներկայացուցիչը կամ այլ անձը, որի վրա երեխայի դաստիարակության կամ խնամքի պարտականություն է դրված:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, առաջարկվում է՝

- ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 18-րդ կետում կատարել փոփոխություններ, այն շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ՝ մերձավոր ազգական՝ անկախ համատեղ բնակության հանգամանքից՝ ամուսինը, նախկին ամուսինը, ծնողը,

այդ թվում՝ խորթ ծնողը, որդեգրող ծնողը, խնամատար ծնողը, երեխան (այդ թվում՝ որդեգրված, խորթ, հոգեգավակ), եղբայրը, քույրը (այդ թվում՝ խորթ), պապը, տատը, թոռը, որդեգրող ծնողի կամ խնամատար ծնողի ամուսինը կամ նախկին ամուսինը, ամուսնու կամ նախկին ամուսնու ծնողը, ինչպես նաև ամուսնու կամ նախկին ամուսնու ծնողի համար՝ փեսան կամ հարսը, ինչպես նաև համատեղ բնակվող փաստացի խնամք իրականացնող անձը: Ամուսին կամ նախկին ամուսին է համարվում նաև փաստական ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող կամ գտնված անձը:

- Միաժամանակ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 84-րդ հոդվածը համալրել 4-րդ կետով, նախատեսելով երեխայի փաստացի խնամք իրականացնող անձի հասկացությունը, դրանում ներառելով այն անձանց շրջանակը, ովքեր երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունը օրենքի ուժով չեն իրականացրել:

¹ Տե՛ս, ՀՀ քրեական իրավունք, Գ.Գրիգորյան, Գ.Թումասյան, Ընդհանուր մաս, Երևան 2022, էջ 145:

² Տե՛ս, Уголовное право. Общая часть: учебник / отв. ред. И.Я. Козаченко. 4-е изд., перераб. и доп. М., 2008. էջ 269:

³ Տե՛ս, Նույն տեղում, էջ 269:

⁴ Տե՛ս, Игнатов А.Н., Красиков Ю.А. Курс российского уголовного права: в 2 т. Т. 2: Особенная часть. М., 2002. էջ 192.

⁵ Տե՛ս, Уголовное право. Особенная часть / Под ред. А.И. Парога. М., 2005. С. 166; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В.М. Лебедев. 12-е изд., перераб. и доп. М., 2012. էջ 378:

⁶ Տե՛ս, Уголовное право России. Части Общая и Особенная учебник / под ред. А.И. Парога... էջ 106:

⁷ Տե՛ս, Виктор Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях. М., 1963. էջ 15:

⁸ Տե՛ս, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

⁹ Տե՛ս, Уголовное право России. Общая часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 2001, էջ 102:

¹⁰ Տե՛ս, Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրեսգիրք, հոդ.44 2-րդ մաս:

¹¹ Տե՛ս, Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրեսգիրք, հոդ.5, 12-րդ կետ:

¹² Տե՛ս, Кравцова Л.Н. Семейное право: учебник. Ростов н/Д., 2008. էջ 11:

Марта Меликсетян

Советник по организационным вопросам ректора
межгосударственной образовательной организации
высшего образования «Российско-армянский университет»,
преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса,
кандидат юридических наук, подполковник в отставке

РЕЗЮМЕ

*Характеристика субъективных признаков неисполнения или ненадлежащего
исполнения обязанности по воспитанию или уходу за ребенком*

Одной из важнейших гарантий реализации интересов семьи и ребенка является их уголовно-правовая защита. Следует отметить, что в уголовных кодексах многих стран мира существуют специальные уголовно-правовые нормы, направленные на защиту этих интересов. Статья 247 Уголовного кодекса Республики Армения предусматривает уголовную ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанности по воспитанию или уходу за ребенком. В данной статье представлены характеристики субъективных признаков рассматриваемого преступления, выводы и законодательные предложения.

Ключевые слова: ребенок, воспитание, забота, родитель, обязанность

Marta Meliksetyan

Councilor on organizational issues of the rector of the interstate
educational organization of higher education “Russian-Armenian University”,
Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminal Procedure,
PhD in Law, Lieutenant Colonel

SUMMARY

*Characteristics of the subjective elements of non-performance or improper
performance of the duty to care for or raise a child*

One of the most important guarantees for protecting the interests of the family and the child is their criminal law protection. It should be noted that the criminal codes of many countries worldwide feature special criminal law provisions aimed at safeguarding these interests. Article 247 of the Criminal Code of the Republic of Armenia establishes criminal liability for the failure to perform or the improper performance of duties regarding the upbringing or care of a child. This article presents an analysis of the subjective elements of the crime in question, along with conclusions and legislative proposals.

Key words: child, upbringing, care, parent, responsibility

Բնագիրը ներկայացվել է 25.05.2026թ.
Ընդունվել է տպագրության 02.06.26թ.